

YÖNETİME ETKİLERİ BAĞLAMINDA ÜÇ İKTİDAR VE ÜÇ KADIN: TERKEN HATUN, HAYZÜRÂN, ELEANOR OF AQUITAİNE

THREE POWERS AND THREE WOMEN IN THE CONTEXT OF THEIR EFFECTS ON MANAGEMENT: TERKEN KHATUN, HAYZÜRAN, ELEANOR OF AQUITAINE

Mehmet Ali KAPAR * Öz

* Doç. Dr. Karamanoğlu Mehmetbey
Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü
mkapar78@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7812-1406
Karaman / TÜRKİYE

Kadın ilk çağlardan itibaren her alanda varlık savaşı vermiştir. Genel olarak varoluşlarından itibaren içgüdüsel bir şekilde her şeyi paylaşan kadın ve erkeğin arasında, medeniyetlerin gelişimiyle, özellikle yönetim alanında büyük bir uçurum oluşmuştur. Zamanla erkek egemen toplumlar meydana çıkmış ve kadınlar yönetimde arka planda kalmışlar, çoğu zaman erkek egemenliği kadın üzerinde genel bir tahakküm kurmuştur. Fakat mücadelesinden vazgeçmeyen kadın, bazı dönemlerde bu tahakkümü kırmayı başaramış ve toplumun her kesiminde kendine yer edinmiştir. Toplumların oluşması ile yönetici erkekler ortaya çıkmış ve yöneten ile yönetilen sınıflar doğmuştur. Nadiren de olsa yönetimi kadınların elinde tuttuğu bazı toplumlar olmakla birlikte genel olarak yönetim erkeklerin elinde olmuştur. Bu durumda ise kadın yönetime doğrudan müdahale edemese bile dolaylı yollardan müdahalelerde bulunarak etkisini sürdürmüştür. Kadının yönetime olan bu etkisi zaman, mekân ve toplumlara göre değişmiştir. Kadının doğrudan ülke yönetiminde bulunamadığı durumlarda etkilerini kocaları üzerinden gerçekleştirdiği de görülmüştür. Özellikle hükümdar eşleri yönetimdeki etkinliklerinin devamlı olması için sadece kendi eşleri üzerinden harekete geçmemişler, aynı zamanda ileride de kendi çocuklarının -hatta kendi çocukları arasından da kendilerinin daha rahat etkileyebilecekleri çocuklarının-hükümdar olması için mücadele etmişlerdir. Bu etkide en önemli unsur ait oldukları toplumların yönetimle ilgili örf, adet ve anlayışlarıdır. Zira inançlar, gelenek ve görenekler, toplumsal değerler kadınların etki alanlarını da belirlemiştir. Bu çalışmamızda üç farklı coğrafya -Batı Asya, Orta Asya, Avrupa- ve üç farklı millete -Arap Türk, Frank- ait hükümdar eşlerinin yönetime olan etkileri incelenecek ve kıyaslama metodu uygulanarak yönetime etkilerinin benzer ve farklı yönleri ortaya konulmaya çalışılacaktır. Karakterler incelenirken dönem kaynakları merkezli olarak ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler

Abbasiler, Selçuklular, II. Haçlı Seferi, Franklar, Hayzürân, Terken Hatun, Eleanor of Aquitaine

Keywords

Abbasids, Seljuks, II. Crusade, Franks, Khayzuran, Terken Khatun, Eleanor of Aquitaine

Abstract

Since the first ages, women have fought for existence in every field. In general, with the development of civilizations, a huge gap has emerged between men and women who instinctively share everything since their existence, especially in the field of administration. In time, male-dominated societies emerged, and women remained in the background in the administration, and male dominance established a general dominance over women. But women who have not given up their struggle have been able to break this situation in many periods and have gained a place in all parts of society. With the formation of societies, the ruling classes emerged, and the ruling and

Başvuru/Submitted: 17/02/2022

Kabul/Accepted: 28/07/2022

managed classes were born. Although there are some societies that are rarely managed by women, in general, the government has been in the hands of men. In this case, even if the woman could not intervene directly in the administration, she intervened indirectly. This effect of women on management has changed according to time, place, and societies. In cases where the woman could not be directly in the country's administration, they realized their influence through their husbands. In particular, the monarch's wives not only acted on their own husbands to ensure the continuity of their activities in the administration, but also fought for their children to become rulers in the future. They tried to establish an order between their children that would make them comfortable, they have struggled to have their chosen child be the ruler. The most important factor in this effect is the customs, traditions, and understandings of the societies they belong to. Because beliefs, traditions and customs, social values have also determined the spheres of influence of women. In this study, the effects of monarch wives belonging to three different geographies -West Asia and the Middle East, Europe- and three different nations – Arabs, Turks, Franks - on management will be examined and similar and different aspects of their effects on management will be tried to be revealed by applying the comparison method. When studying the wives of rulers, sources of the period will be considered centrally.

GİRİŞ

İlk çağlarda içgüdüsel olarak her şeyi paylaşan kadın ve erkeğin arasında, medeniyetlerin gelişimiyle birlikte büyük bir uçurum oluşmuştur. Birbirlerinden farklı olduklarını keşfeden kadın ve erkek, bir süre sonra birbirlerinin üzerinde egemenlik kurmaya çalışan iki farklı kutup haline gelmişlerdir (Sevim, 2001, s. 15).

Türk toplumlarında gerek İslamiyet öncesi gerekse İslamiyet sonrası dönemde kadın her daim erkeğin bütün faaliyetlerine katılan bir öznedir. Bu yönüyle Türk kadını toplumsal hayatta olduğu kadar devletin işleyişinde de oldukça etkilidir. İslamiyet öncesi Arap toplumunda kadınlar bir meta olarak görülürken İslamiyet'in doğuşu ile bu durum değişmiş ve Hz. Peygamber döneminden itibaren kadınlar toplumun her alanında var olmuşlardır. Avrupa toplumlarında ise kadının konumu yine dönemsel olarak değişmekle birlikte doğu toplumlarındakine benzer bazı özellikler göstermektedir. Kadın Avrupa toplumlarında devleti bizzat yöneten durumundayken çoğu zaman hükümdar eşi olarak arka planda kalmıştır.

Çalışmamızda Ortaçağ dünyasında yaşamış üç farklı topluma ait örnekten yönetime kadın etkisi ele alınacaktır. Bu figürler seçilirken dönemde etkin olan ve çevre milletlerin de kaderini etkileyen milletler esas alınmıştır. Bunlar Arap kültür ve medeniyetinin zirvesi olan Abbasilerden Halife Mehdî'nin eşi Hayzürân, Dünya'nın kaderini değiştiren Selçuklulardan Sultan Melikşah'ın eşi Terken Hatun ve Avrupa'nın en güçlü milletlerinden olan Franklardan Avrupa'nın babaannesi olarak anılan Eleanor of Aquitaine'dir.

Hayzürân

Abbasiler döneminde halifeler Arapların dışında İran, Türk ve Berberî asıllı kadınlarla evlenmişlerdir. Abbasilerin üçüncü halifesi olan Mehdî, cariyelerle evlenme geleneğini başlatmış, onları saraya alarak devlet düzeninin işleyişi hakkında bilgi sahibi olmalarının önünü açmıştır. İşte o kadınlardan biri de Yemenli Hayzürân'dır. O, bir cariye olarak geldiği sarayda önce Mehdî'nin dikkatini çekmeyi başarmış, sonra da onunla evlenerek sarayın sultanı olmuştur. (Taberî, 1987, s. 56; İbnü'l-Cevzî, 1992, s. 229).

Abbasilerin üçüncü halifesi Mehdî'nin eşi, dördüncü ve beşinci Abbasi halifeleri Mûsâ el-Hâdî ve Harunreşîd'in anneleri olan Hayzürân aslında Mehdî-Billâh'ın Yemen asıllı cariyesidir (İbn Sa'd, t.y, C. 3, s. 244; İbn Abdürabbih, 1962, s. 11; Kalkaşendî, 1984, s. 269; Taberî, 1987, s. 56). Hayzürân'ın babası Atâ, Halife Mansûr'un mevlâsı veya Taberistan'da esir edilerek Mehdî'ye getirilen Yemen melikiydi. Onun Berberî, hatta Türk olduğuna dair rivayetler de mevcuttur. Ancak onun, Yemenli bir ailenin yanında hizmetçi olarak çalışan kardeşi Gıtrîf'i Yemen'den getirterek buraya vali yapması, Yemenli olduğu yönündeki rivayetleri desteklemektedir (Kırbıyık, 1998, C. 17, s. 106).

Mehdî, güzelliğinden ve zekâsından etkilenerek Hayzürân'ı satın almıştır. Mansur'un vefatından sonra 158/775 yılında halife olan Mehdî, bundan bir yıl sonra da cariyesi Hayzürân'ı azad ederek onunla evlenmiştir. Halife olduğunda 33 yaşında olan Mehdî, Hayzürân ile evlendiğinde 34 yaşında olmalıdır (İbn Kesîr, t.y, C. 13, s. 478,

541-542; İbn Abdürabbih, 1962, C. 5, s. 372). Halife Mehdî'nin cariyesi olan Hayzürân, güzelliğinin yanı sıra ilmî, edebi ve kültürel yönleriyle de dikkati çekmektedir. Nitekim o döneminin ilim âlimlerden fıkıh dersleri almıştır. Hayzürân'ın İbn Abbas'tan nakledilen bir hadis rivayeti de vardır. Devrin meşhur şairleri arasında Hayzürân'ın da adı geçmektedir (Taberî, 1987, s. 56; İbn Asâkir, 1995, s. 176; A. Güzel, 2017, s. 83).

Hayzürân daha cariye iken Mehdî'nin oğlu Hâdî'yi doğurmuş, evlilikten sonra da Hârûn Reşîd'i dünyaya getirmiştir. Hayzürân'ın bu iki oğlu, babaları Mehdî'nin vefatından sonra sırayla halife olmuşlardır.

Mehdî'nin birçok eşi vardı fakat Hayzürân, diğer eşlerinden daha öne çıkıp Mehdî'yi etkisi altına almayı başarmıştır. Muhtemelen bunda Mehdî'nin Hayzürân'a olan aşırı sevgisi yatmaktaydı. Bunu şair bir kişiliğe sahip olan Mehdî'nin şiirlerinde Hayzürân'a bol miktarda yer vermesinden anlamaktayız. Yine Mehdî, hac için geldiği Mekke'den ona özlemine anlatan mektuplar göndermiştir. Bu sevgiyi kullanmayı iyi bilen ve Mehdî'nin yumuşak huylu, müsamahakâr karakter yapısından faydalanan Hayzürân, mevcut durumu lehine çevirerek devlet işlerine müdahale etmeye başlamıştır. Otoriter ve çevresindekileri etkilemeyi, onlar üzerinde tahakküm kurmayı iyi bilen bir hanım olduğu anlaşılan Hayzürân, Halife üzerinde tesir gücü yüksek bir konumuna geldi (Taberî, 1987, C. 8, s. 238; Zehrânî, 1986, s. 211; A. Güzel, 2017, s. 84).

Aslında bir kadının devlet işlerine müdahil olması Arap toplumunda çok alışagelmış bir durum değildi fakat o bunu kırmayı başarmıştır. Hayzürân bazen emir ve yasaklar ortaya koyarak bazen de verilen bir kararı bozarak yönetimdeki gücünü açık bir şekilde göstermiştir. Hatta o kadar ileri gitmişti ki, Yemen'de bir kişinin evinde hizmetçi olarak çalışan kardeşi Gıtrîf'i önce yanına getirtmiş, sonra da onu Yemen'e vali tayin ettirmiştir (Taberî, 1987, C. 8, s. 222; Hatîb el-Bağdâdî, 2001, s. 395). Kız kardeşi olan Selsebil'i de halifenin kardeşi Ca'fer b. Ebû Ca'fer el-Mansûr ile evlendirmiştir. Bu evlilikten daha sonra Halife Harunreşîd ile evlenecek olan ve Abbâsî tarihinin bir dönemine damga vurmuş olan Zübeyde doğmuştur (F. Güzel, 2020, s. 1389). Mehdî'nin diğer hanımlarından da çocuğu olmasına rağmen Hayzürân'ın, oğulları Hâdî ve Hârûn'u veliaht tayin ettirmesi, onun devlet yönetimindeki hâkimiyetini net bir şekilde göstermektedir. Abbasi hilafetinde iki oğlu da halifelik yapan başka bir hanım da yoktur. (A. Güzel, 2012, s. 314-315; Ataş, 2020, s. 490).

Hayzürân, devlet işleriyle ilgili emir ve yasaklarda bulunabilmekteydi. Bulunduğu saray terfi ve atama bekleyen bürokratlar ve ihtiyaç sahibi insanlarla doluydu. Halk ihtiyaçlarını gidermesi için gruplar hâlinde onun kapısına geliyor, ondan yardım istiyordu. Hayzürân'ın kabul salonları devlet ileri gelenleriyle, makam mevki uamanlarla dolup taşıyordu (Mes'ûdî, 2005, s. 333-334; Seyyid Emîr Ali, 1913, s. 229).

Devletin ve Müslümanların lideri konumunda olan Mehdî, bazen Hayzürân'ın yaptıklarından bıkip yanındakilere dert yandığı da oluyordu. Bir defasında Vâkîdî'ye dert yanmış Vâkîdî de onu dinleyip bazı nasihatlerde bulunup öfkesini dindirmişti. Haberi alan ve kendisine karşı Halifeyi kıskırtmayıp sakinleştiren Vâkîdî'ye teşekkür etmek isteyen Hayzürân da hizmetçisini göndererek ona 1990 dinar, birkaç takım elbise göndermişti. Bu örnek Halife'nin Hayzürân karşısında ne kadar zor durumda

kaldığını göstermesi adına da önemlidir (İbn Kesîr, t.y, C. 13, s. 163-164). Hâlid b. Bermek'in oğlu Yahya, Fars eyalet yöneticisi iken bazı usulsüzlüklerden dolayı Mehdî tarafından hapse atılmıştı. Hayzürân'ın devreye girmesiyle hapisten çıkarılmış ve eski makamına geçmesi sağlanmıştır (Taberî, 1987, s. 234; İbn Kesîr, t.y, C. 13, s. 562). Kocası Mehdî öldüğü zaman oğlu Hâdî, Cürçan'daki isyanları bastırmakla meşguldü. Hayzürân kocasının ölümünden sonra, yeni halife Bağdat'a gelinceye kadar vezirleri toplayıp gerekli önlemleri almıştı. Askerlerin isyan ve itaatsizlikte bulunmamaları için iki yıllık maaşlarını peşin olarak vermek suretiyle devlete bağlılıklarını sağlamıştı (Güzel, A., 2015, s. 30; Karan, 2020, s. 391).

Hayzürân'ın kendisinin şahsî harcamalarına yönelik bir bütçesinin olması yine onun gücünü göstermesi adına önemlidir. Onun senelik 260 bin dinar harcama yaptığı ve vefat ettiği zaman 160 milyon dirhemden daha çok mala sahip olduğu kaynaklarda aktarılmaktadır (Zehrânî, 1986, s. 162). Yine Ebû Ca'fer el-Mansûr'un 17 bin dinara satın aldığı Dârü'l-Erkam'ı Mehdî, Hayzürân'a vermiş ve o burasını kendi bütçesinden tamir ettirerek yenilemişti (İbn Sa'd, t.y, C. 3, s. 243-244).

Hayzürân'ın yönetime müdahalede en büyük başarısı kuşkusuz iki oğlunu da veliaht olarak ilan ettirmesidir. O, oğulları Mûsâ el-Hâdî ve Harunreşîd'i veliaht olarak tayin ettirmeyi de başardı (Bağdâdî, 1985, C. 13-14, s. 430-431). Teamül gereği babası tarafından Hayzürân'ın büyük oğlu Hâdî'yi kendisinden sonraki halife adayı olarak ilan etmişti. Hâdî dik başlı ve otoriter bir kişiliğe sahipti. Bunu bilen Hayzürân, muhtemelen daha iyi anlaşacağını umduğu küçük oğlu Harunreşîd'in ilk halife adayı olmasını istiyordu. Bu konuda kocası Mehdî'yi de ikna etmeyi de başarmıştı. Mehdî bu kararını oğlu Hâdî'ye bir elçi ile bildirmiş ancak Hâdî bu kararı ciddiye almadığı gibi elçiyi de döverek geri göndermişti. Bunun üzerine Mehdî, o sırada Cürçân'da bulunan Hâdî'nin üzerine yürümek için yola çıkmışsa da Cürçân'a ulaşmadan 169/785 yılında Mâsebezân'da ani bir şekilde vefat etmiştir (Taberî, 1987, C. 8, s. 9; İbn Kesîr, t.y, C. 13, s. 166; İbn Tağriberdî, 1963, s. 58-59; İbnü'l-Esîr, 1965, s. 81).

Vefat ettiğinde 43 yaşlarında olan Mehdî 10 sene bir ay halifelik yapmıştır. Mehdî'nin, Hayzürân'ın etkisi ile Harunreşîd'i diğer oğlu Hâdî'nin önüne geçirme teşebbüsü onun siyasi bir hatası olarak yorumlanmıştır. Mehdî'nin ani ölümünden sonra büyük oğlu Hâdî'nin halife olması, Hayzürân açısından hayal kırıklığı olmuştur. (Ataş, 2020, s. 490-491).

Mehdî'nin vefatından sonra yapılan istişare sonucunda daha önce Mehdî tarafından veliaht ilan edilen Hâdî'ye biat edilmesine karar verildi ve Hâdî, Abbâsî devletinin dördüncü halifesi oldu (Ataş, 2020, s. 495).

Hayzürân bekleneceği üzere oğlu Hâdî'nin hilafetinin ilk dönemlerinde devlet işlerine müdahil olmak istemiştir. Yukarıda belirttiğimiz üzere sert bir kişiliğe sahip olan Hâdî, bu duruma müsaade etmemiş ve Hayzürân'la arası açılmıştır. Aslında Hâdî'nin annesi ile arasının açılmasında ilk ve ana etken yukarıda bahsettiğimiz veliahtlık meselesiydi. İlerleyen dönemlerde de Hayzürân'ın devlet işlerine eskisi gibi müdahale etmek istemesi üzerine durum giderek vahim bir hal almıştır. Örneğin Hayzürân, kardeşi Gıtrîf'in Yemen valisi olarak atanmasını istemekteydi. Dayısının Yemen valisi olarak atanmasına karşı çıkan Halife Hâdî, annesinin bu isteğine büyük

tepki gösterdi. Hayzürân'ın ısrarcı tutumu üzerine Hâdî, dayısının kızı olan eşinden ayrılacağı tehdidinde bulundu. Annesinden ya kardeşinin vali olması ya da kardeşinin kızının boşanması konusunda tercih yapmasını isteyerek onu köşeye sıkıştırmak istedi. Hayzürân'ın kardeşini tercih etmesi üzerine Hâdî dayısını vali olarak atadı ancak dayısının kızını da boşadı (F. Güzel, 2020, s. 1389). Böylelikle gücü elde tutma yönünde anne ile oğlu bir yarış içine girmiş oldular.

Hayzürân bürokratik atamalara da müdahale ederek kendisine bağlı kalacak siyasi kişiler bulundurmamak istemiştir. Fakat bunu sezen oğlu Hâdî bu isteği yerine getirmemiş ve annesi ile arası iyice açılmıştır. Tüm bunların üzerine Hayzürân, halife oğlundan bundan sonra bir şey istemeyeceği şeklinde sitem etmesine rağmen Hâdî annesinin karşısında geri adım atmamış ve annesini tehdit etmekten de geri kalmamıştır. Annesine müracaat edecek olan devlet adamlarını öldüreceğini ve mallarını müsadere ettireceğini yemin ederek söylemişti Ayrıca annesine köşeye çekilmesini ve devlet işlerine müdahale etmemesini tembihlemişti. Bu tehditlere karşı Hayzürân öfke ile oradan ayrılrsa da Hâdî annesinin kendisi için bir tehdit olduğu konusunda emin olmuştur. Bunu engellemek ve Hayzürân'ın adamları üzerindeki etkisini kırmak için saray eşrafını çağırıp onları da sert bir şekilde uyarıp validesinin sözlerini dinlememeleri ve bir başkasına aktarmamaları konusunda uyardı. Bu uyarıdan sonra adamları artık Hayzürân'ın kapısına uğramamışlardır (Karan, 2020, s. 392). Ayrıca Hâdî annesine yakın vezirleri önce tehdit etmiş, sözünü dinlemeyen Rebî b. Yunus'u hapse attırmış ve nihayetinde Rebî burada hayatını kaybetmiştir (Zehebî, 2003, C. 4, s. 364; F. Güzel, 2020, s. 1389).

Hayzürân'ın yönetime müdahale konusundaki hırsından kurtulmak isteyen Halife, annesini öldürerek bu amacına ulaşmak istemişti. Fakat durum Hayzürân tarafından anlaşılınca anne ile oğlunun arası iyice açılmış ve Hayzürân saraydan ayrılarak başka bir eve taşınmıştır (Taberî, 1987, C. 8, s. 206; İbnü'l İmrânî, 2001, s. 73; İbn Kesîr, t.y, C. 13, s. 556).

İncelemiş olduğumuz tarihi kişiliklerde görüleceği üzere yönetime sahip olma ya da yönetimin arka planında kendisinin yönetimde söz sahibi olma hırsı insanlarda sınır tanımaz kötülükleri yapmasına neden olabilmektedir. Yukarıda belirttiğimiz gibi Halife Hâdî annesini zehirleterek öldürmek isterken fırsatını bulunca annesi Hayzürân da oğlunu öldürmekten imtina etmemiştir. Hayzürân sarayda, hasta olan oğlu halife Hâdî'yi cariyeleri vasıtasıyla ağzını kapattırıp cariyesini üzerine oturtarak öldürtmüş ve soğukkanlılığını koruyarak vezir Yahya b. Hâlid Bermekî'ye ölümünü bildirmiş, kendisine her halükârda itaat edecek Harunreşîd'in halife seçilme sürecini bizzat yönetmiştir (Taberî, 1987, C. 8, s. 206; İbnü'l Cevzî, t.y, C. 8, s. 335; İbnü'l Esîr, t.y, C. 5, s. 273; Güzel, A., 2015, s. 34). Oğlunun ölümünde baş şüpheli olan Hayzürân bundan sonra da soğukkanlılığını koruyarak şu ifadeleri kullanmıştır: *"Bu gece bir halifenin ölümünü, birinin halifelikliğini ve bir diğer halifenin de doğumunu konuştuk. Hâdî öldü, Hârûn Halife oldu, Me'mûn doğdu."* Hâdî, 170/786 yılında vefat ettiğinde henüz 23 yaşındaydı ve yaklaşık 14 ay halifelik yapmıştı (Karan, 2020, s. 392).

Amacına ulaşan Hayzürân vakit geçirmeden diğer oğlu Harunreşîd'i herkese duyurmuş ve ona biat edilmesini sağlamıştır. Bu esnada yeni Halife 22 yaşındaydı.

Bekleneceği üzere Hayzürân yaptığı bu hamleler ile yeniden yönetim üzerindeki eski gücüne kavuşmuş ve eski konumuna dönmüştür. Hayzürân ilk iş olarak da kendisine ve Harunreşîd'e karşı hareket eden devlet adamlarını ve komutanları cezalandırmıştır. Ayrıca konumunu kuvvetlendirmek üzere yeğeni Zübeyde ile yeni halife olan oğlunu evlendirmiş, böylelikle oğlunu daha da kuşatmıştır. Harunreşîd'i dillere destan güzelliğiyle meşhur gelini ile meşgul eden Hayzürân, devlet işlerini de vezir Yahya üzerinden yürütmeye başlamıştı. Öyle ki belirttiğimiz üzere yıllık geliri 160 milyon dirheme kadar ulaşmıştı ki bu miktar Abbasi Devleti'nin o dönemki haraç gelirinin yaklaşık yarısı kadardı (Karan, 2020, s. 393).

Tüm bu uğraşlar sonucunda istediği gücü elde eden Hayzürân, bu gücün sefasını çok sürememiştir. Zira Harunreşîd döneminin üçüncü yılında 173/789 yılında Bağdat'ta vefat etmiş ve burada bulunan Kureyş Kabristanı'na defnedilmiştir. (Taberî, 1987, C. 8, s. 238).

Halife, annesinin vefatı sonrası ilk işi vezirlik mührünü Bermekîlere mensup Yahya'dan alıp Fazl b. Rebi'ye vermiştir. Anlaşılan yeni halife Hayzürân'ın sağlığında bunu düşünmüş ancak onun karşı çıkması yüzünden yapamamıştı. Harun'un diğer bir icraatı ise Hadî'nin veziri İbrahim el-Harranî'nin tutuklanıp mallarının müsadere edilmesidir (Hizmetli, 2018, s. 1247).

Hayzürân gücü, iktidarı ve nüfuzu ile Abbâsî tarihine damga vurmuş bir kadındır. Üç halife döneminde yaşayan Hayzürân, bu dönemlerde devlet yönetiminde etkili olmuştur (F. Güzel, 2020, s. 1390). Netice itibarıyla bir halifenin eşi, iki halifenin annesi ve annesi olduğu bu halifelerden birisinin katili olarak tarihte yerini almıştır.

Terken (Celâliye) Hatun

Eski Türk toplumlarında kadının toplum içindeki statüsünün ve erkeğe karşı konumunun, dönemin diğer dünya toplumlarına göre daha iyi bir yerde olduğu görülmektedir. Bu durum Türk toplum yapısının bir sonucudur. Türk hanedanları arasında hükümdar eşlerinin veya annelerinin etkin biçimde devlet işlerine karıştığı bilinmektedir. Selçuklu Devleti'ne bakıldığında hatun; hükümdar devletin merkezinde olmadığı zamanlarda ona niyabet edecek derecede siyaset bilgisine sahip, sultanla beraber devlet işlerini yakından takip eden, önemli konularda görüşüne başvurulacak kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Büyük Selçuklu Devleti'nin ilk hükümdarı olan Tuğrul Bey'in eşi Altuncan Hatun da gerek aile içindeki yeri ve gerekse Selçuklu devlet hayatındaki rolü bakımından son derece önemli bir şahsiyeti (Kuşçu, 2016, s. 173). Sultanla birlikte yaşasın veya yaşamasın hatunun emrinde küçük çaplı idarî ve askerî teşkilat, özel bir hazine, özel bir vezir ve diğer görevliler bulunmaktaydı. Hatunlar yeri geldiklerinde buldukları yerden ayrılarak sultanın yardımına gidebilirlerdi (Gündüz, 2012, s. 139-140).

Hükümdar ailesine mensup hatunların devlet yönetimine etkisi konusunda bilinen en önemli örnek Melikşah'ın hanımı Terken Hatun'dur. Melikşah'ın en çok dikkat çeken evliliği de Terken Hatun ile olan evliliğidir.

Terken kelimesinin bilhassa Selçuklu Sultanlarının bu unvanı taşıyan Karahanlı prenseslerle yaptıkları evliliklerden sonra yaygınlaştığı anlaşılmaktadır. Birçok

hükümdar eşinde bu isme rastlanılır. Konumuzu ilgilendiren Terken Hatun, Batı Karahanlıların kurucusu ve ilk hükümdarı İbrâhim Tamgaç Han'ın kızı ve daha sonra Karahanlı tahtına çıkacak olan Şemsü'l-Mülk Nâsır'ın kız kardeşidir (Râvendî, t.y, C. 1, s. 130; Hüseyinî, t.y, s. 51-52; İbnü'l-Esîr, t.y, C. 10, s. 203). Tam adı bilinmemektedir. Melikşah'ın lakabı olan Celâlü'd-Devle lakabına nispetle Celâliye ismiyle anılır. Terken Hatun ile Melikşah'ın evlenme tarihi tartışmalıdır. Melikşah'ın Terken Hatun'dan doğan oğlu Ahmed 1088'de on bir yaşındayken öldüğüne göre 1077'den önceki bir tarihte evlenmiş olmalıdır. Terken Hatun'un Melikşah'tan Dâvud, Ahmed, Mahmelek ve Mahmud adlı dört çocuğu doğmuştur (Bezer, 2011, s. 510).

Melikşah ile Terken Hatun'un evliliği Alp Arslan ve Nizâmülmülk ile birlikte çıktıkları Gürcistan seferi sonrasında gerçekleşmiştir. Melikşah'ın yaşını göz önüne aldığımızda bu yapılan törenin nikâh töreni olduğu, düğünün ise daha sonra yapıldığı düşünülmektedir. Kaynaklar tahlil edildiğinde düğün 1066 ya da 1068 yılında gerçekleşmiş olmalıdır (Müneccimbaşı, t.y, C.1, s. 37; Bezer, 2011, s. 510; Kaçın, 2017, s. 116). Bu durumda Melikşah yaklaşık on bir ya da on üç yaşlarındadır.

Terken Hatun'un yönetimde etkin hale gelmesi şüphesiz Melikşah'ın devletin başına geçip Sultan olduğu vakittir. O, tahta geçince eşi Terken de Selçuklu saraylarının rakipsiz hatunu olmuştur. Burada dikkati çeken husus; Sultan'ın başka eşleri de olmasına rağmen Terken'in biraz sonra bahsedeceğimiz üzere kişisel hırsı, zekâsı ve yaptığı hamleler ile diğer hatunların üzerine çıkması ve tarihi seyir içerisinde etkin halde olmasıdır.

Terken Hatun'a dair ilk bilgiler kızı Mahmelek Hatun'a Halife Muktedî-Biemrillâh'ın talip olmasıyla ilgilidir. Sultan Melikşah-Terken Hatun evliliğinden dünyaya gelen Mahmelek Hatun gerek Selçuklu siyasetine gerekse Abbasi Devleti iç siyasetine etki edecek kadar önemli olan bir kadındır. Mahmelek Hatun'a aynı dönemde hem Gazneli hem Karahanlı Hükümdarı hem de Abbasi Halifesi Muktedî evlenmek için talip olmuşlardı. Abbasi Halifesi'nin veziri, kızı istemek için İsfahan'a gelmiş ve Sultan Melikşah ile görüşmüştü. Bu görüşme esnasında durumu sultana arz etmiş, Melikşah bu konu ile ilgilenmesi için Halifenin vezirini Terken Hatun'a yönlendirmişti. Melikşah'ın böylesine önemli bir konuda Terken'i tam yetkiyle yetkilendirmesi ona verdiği önemi ve güveni göstermesi açısından önemlidir. Terken Hatun da bu yetkiyi sonuna kadar kullanmış, kızının evliliği için çok ağır şartlar sunmuştur. Yapılan müzakereler sonucunda Terken Hatun, 50 bin dinar süt hakkı ve 100 bin dinar mehir ödemesi, ayrıca Halife'nin başka bir eşi ve cariyesi olmaması kaydıyla kızını vermeye razı olmuştur. Daha sonra Melikşah ve eşi Terken Hatun maiyetinde büyük bir alayla Bağdat'a gitmişlerdi. Gösterişli karşılama'nın ardından ön plana tekrar çıktığı görülen Terken Hatun'un isteği üzerine Halife'nin annesi ve halası onu ziyarete geldiler. Hatun misafirlerine gerekli ilgiyi gösterdikten sonra Mahmelek Hatun'u Bağdat Sarayı'na gönderdi. Terken Hatun'un töreni başından sonuna kadar titiz bir şekilde her şeyi yönetmiş, hatta bu süreç içerisinde gelen giden siyasi ve askeri bürokratlar da dâhil herkesle bizzat ilgilenmiş, onları karşılamış ve hediyeler vermişti. (Bondârî, t.y, s. 81-82; İbnü'l Esîr, t.y, C. 10, s. 145; Ahmed b. Mahmud, t.y, C. 1, s. 157). Tüm bunlardan anlaşıldığı üzere Terken Hatun bu törenler

esnasında daima kontrolü elinde tutmuş, yönetim ve idare konusunda üstün bir yetenek ve kabiliyet sahibi olduğunu bütün açıklığı ile bir kere daha ortaya koymuştur.

Halife ile olan bu evlilik Cafer isimli çocuklarının doğmasıyla bozulmuştur. Çünkü Selçukluların bu çocuk vasıtasıyla Abbasi hilafetinde hak iddia edeceklerini düşünen Halife, doğan bu erkek çocuktan oldukça rahatsızlık duymuştur. Artan gerilim sonucunda Mahmelek Hatun, oğlu Cafer ile birlikte 29 Mayıs 1089 tarihinde İsfahan'a dönmüştür (Ahmed b. Mahmud, t.y, C. 1, s. 157; İbn Kesîr, t.y, C. 12, s. 287). Terken Hatun Melikşah'ın vefatı sonrasında kendi oğlunun tahta geçmesini desteklemek için işte bu çocuğu kullanacaktır. Halife'yi bu çocuğu Abbasi Halifeliğine geçirmek ile tehdit ederek kendi oğluna biat alınması noktasında Halife'den yardım aldı. Şöyle ki Terken Hatun Melikşah'ın ölümünden sonra oğlu Mahmud'u veliaht ilan ettirebilmek için Cafer'i Bağdat'a gönderdi. Ancak Cafer, 1093 yılında hayatını kaybedince bu çocuk üzerinden hesaplarından vazgeçmek zorunda kaldı (İbn Kesîr, t.y, C. 12, s. 271-272; Kaçın, 2017, s. 81-83).

Terken Hatun'un asıl etkinliği siyasi olaylarda olmuş ve üç oğlundan ilk ikisini veliaht ilan ettirmeyi başarmıştır. Bunlardan Davud isimli oğlu babasının sağlığında 12 Mayıs 1082'de İsfahan'da vefat etmiştir. Kaynaklarda Melikşah'ın bu oğlunu çok sevdiği ve ona çok düşkün olduğu, oğlunun ölümüne aşırı üzüldüğü anlatılır.

Terken Hatun'un diğer oğlu Ahmed de Sultan Melikşah tarafından veliaht ilan edilmişti. Melikşah onu Kasım 1087 yılında yaklaşık on yaşlarında iken veliaht ilan etmiş ve değişik unvanlar vererek adına hutbeler okutmuştu. Fakat bundan yaklaşık bir yıl kadar sonra Melik Ahmed, Merv şehrinde vefat etti. Bu ölüm hem saray hem de halk tarafından büyük üzüntüye neden oldu. Melikşah yas törenlerinin bitmesinin ardından yaşça en büyük olan oğlu Berkıyaruk'u veliaht olarak ilan etti (İbnü'l Esîr, t.y, C. 10, s. 146; Sibt, t.y, s. 280; Ahmed b. Mahmud, t.y, C. 1, s. 158).

Küçük yaşlarda vefat eden bu iki çocuğun acısına rağmen Terken Hatun, bu defa da en küçük oğlu olan Mahmud'u veliaht ilan ettirme noktasında ısrarcı oldu. Fakat Nizâmülmülk başta olmak üzere birçok devlet ileri gelenleri bunu istemediler. Melikşah'ın veliaht ilan ettiği Terken Hatun'dan doğan oğlu Ahmed'in ölümünden sonra yeni veliaht olarak Zübeyde Hatun adlı hanımından olan oğlu Berkıyaruk'un seçilmesinde Nizâmülmülk etkin rol oynadı. Bu yüzden Nizâmülmülk ile Terken Hatun'un arası açıldı. Terken Hatun bu seferde Nizâmülmülk'ü devreden çıkararak onun yerine vezirliğe Tacü'l-Mülk'ü getirmek için harekete geçti ve Nizâmülmülk aleyhine birçok faaliyete girişti. Fakat Melikşah'ın üzerinde istediği etkiyi bırakamadı ve oğlunu veliaht ilan ettiremedi. Bu sefer de Nizâmülmülk'ün aleyhinde çalışan vezirlerin desteğini sağlamak istedi. (Ahmed b. Mahmud, t.y, C. 2, s. 13-14; Râvendî, t.y, C. 1 s. 131; Müneccimbaşı, t.y, C.1, s. 6).

Sultan Melikşah kendisine gelen şikâyetler üzerine Nizâmülmülk'ü huzuruna çağırıp dinledi. Her defasında onu haklı bularak onun yetkilerini arttırdı ve şikâyetçileri ağır cezalara çarptırdı. Fakat Nizâmülmülk'ün çocuklarından bazılarının taşkınlıklar yapması hatta oğlunun birisinin Sultan Melikşah'ın soytarısını öldürtmesi ilişkilerinin gerginleşmesine neden oldu. Melikşah'ın da Nizâmülmülk'ün bu oğlunu

öldürtmesi ikilinin arasının açılmasında önemli rol oynadı (Bondârî, t.y, s. 74-75; Râvendî, t.y, C. 1, s. 129; Ahmed b. Mahmud, t.y, C. 2, s. 13-14).

Terken Hatun'un yanında olan vezir Ebu'l-Ganâim ise farklı bir strateji güttü. Buna göre Nizâmülmülk'ü kötülemek yerine onu aşırı derecede överek Sultan'ın vezirinin kazanmış olduğu aşırı gücü fark etmesini sağlıyordu (Hüseynî, t.y, s. 46; Bondârî, t.y, s. 62; Özaydın, 2007, 194-196; Piyadeoğlu, 2016, s. 226). Tüm gerginliğe rağmen Melikşah onu görevden almadı. Fakat Sultan Melikşah, Nizâmülmülk, Terken Hatun, Tâcü'l-Mülk ve diğer devlet adamlarıyla birlikte İsfahan'dan Bağdat'a hareket ettiğinde Nihâvend yakınlarındaki Sehne adlı köyde konakladıkları sırada Nizâmülmülk, bir ihtiyacının giderilmesini istemek bahanesiyle yanına yaklaşan çocuk denilecek yaştaki Ebû Tâhir-i Errânî isimli bir Bâtını fedaisi tarafından suikasta uğradı ve kısa süre sonra da vefat etti (14-15 Ekim 1092). Cenazesi İsfahan'a götürülerek buradaki türbesine defnedildi. Onun yerine vezir olarak Tâcü'l-Mülk tayin edildi. Katili bu cinayete azmettirenler arasında Melikşah'ın, Terken Hatun'un ve Hasan Sabbah'ın bulunduğu rivayet edilir. (İbnü'l Cevzî, t.y, s. 162; Bondârî, t.y, s. 63-84; İbnü'l-Esîr, C. 10, s. 176-177; Hüseynî, t.y, s. 45; Ahmed b. Mahmud, t.y, C. 1-2, s. 164, 13-15; s. 132; Müneccimbaşı, t.y, C. 1, s. 62). Terken Hatun'un bu cinayete isminin bağdaştırılması dikkat çekicidir. Zira Nizâmülmülk'ün ölümüyle oğlu Mahmud'un veliahtlığının önündeki en büyük engel ortadan kalkmış oldu.

Diğer yandan kızı ile yaşanan olumsuz durumdan sonra Melikşah, Bağdat'a üçüncü bir sefer yaptı. Bağdat'ta onu Halife'nin veziri karşıladı. Melikşah, Bağdat'a ulaştığı zaman Halife'den kesin bir dille şehri terk etmesini istedi. Halife ise ona karşı çıkmadı ve hazırlıklara başladı. Ancak araya giren yeni vezir Tacü'l-Mülk'ün ricacısıyla on günlük mühlet kazandı (İbn Kesîr, t.y, C. 12, s. 277-279; Müneccimbaşı, t.y, C. 1, s. 65; Kafesoğlu, 2014, s. 206). Tam da bu on günlük mühlet esnasında Melikşah beklenmedik bir şekilde vefat etti. Melikşah'ın ani ölümü beraberinde birçok soruyu da doğurdu. Çünkü zamanlamasına bakılırsa ölümün Nizâmülmülk'ün ölümünün hemen ardından ve Halife'nin Bağdat'tan çıkmasını istediği bir anda olması, hastalıktan değil zehirlenerek öldürüldüğü ihtimalini akla getirmektedir. Eğer suikast oldu ise de bu suikastı kimin gerçekleştirdiği bilinemedi. Onun ölümünde Terken Hatun'un da parmağı olduğu iddialar arasında yer almaktadır. Zira Terken ifade ettiğimiz üzere küçük oğlunu veliaht ilan ettirmek istiyor ama Melikşah buna razı olmuyordu. Kaynaklarda bu ihtimaller ele alınmış fakat kesin bir neticeye varılamamıştır. Tarihçiler de bu konuda kararsızdırlar.

Melikşah'ın vefatı ve naaşı Terken Hatun tarafından ilk başta saklandı ve cenaze namazı bile bir süre kılınmadı, matem tutulmadı, Türk âdetlerindeki atının kuyruğunun kesilmesi işlemi yerine getirilmedi (Ahmed b. Mahmud, t.y, C. 2, s. 28-29; Müneccimbaşı, t.y, C.1, s. 70; Kafesoğlu, 2014, s. 206-210). Çünkü Terken Hatun, oğlu için gerekli ortamı hazırladıktan sonra bu ölüm haberini duyurmak istiyordu.

Sultan Melikşah'ın ölümünün ardından Terken Hatun devlet yönetiminde daha etkin hâle geldi ve oğlu Mahmud'u sultan yapmak için her türlü girişimde bulunmaya başladı. Devlet adamlarına ve ordu komutanlarına devlet hazinesinden bol bol paralar dağıtıp onları kendi tarafına çekmeye çalıştı. Abbasi Halifesi'ni de bahsettiğimiz

Melikşah'ın torunu vasıtasıyla şartlı olarak ikna etti. Birçok yerde Mahmud adına hutbeler okutuldu. Fakat bekleneneği üzere Melikşah'ın diğer oğlu Berkyaruk bu oldubittiye karşı çıktı ve isyan etti. Terken Hatun, babası öldüğü sırada on iki yaşlarında olan ve İsfahan'da bulunan Berkyaruk'u da Emir Kürboğa vasıtasıyla tutuklattı. Ancak Melikşah'ın ölüm haberini alan Nizâmülmülk'ün adamları vezire ait silah depolarını yağmalayarak isyan bayrağı açtılar ve hapishanede bulunan Berkyaruk'u kurtarıp sultan ilan ettiler. Yapılan mücadelelerden sonra Berkyaruk galip geldi ve anlaşma imzalandı. Bu esnada en büyük destekçilerinden olan Tacü'l-Mülk'ün öldürülmesi Terken Hatun için büyük kayıp oldu fakat hırsından taviz vermeyip mücadeleden vazgeçmedi. Bu sefer de Berkyaruk'un dayısı İsmail b. Yakutî'ye kendisine yardım etmesi karşılığında evlenme teklif etti (İbnü'l Esîr, t.y, C. 10, s. 191). Onunla evlenirse hanedan içinde yeni bir evlilik tesis etmiş olacak ve kendisine olan desteği sağlamlaştıracak, ayrıca oğlunun veliahtlığı için mücadelede büyük bir destek sağlayacaktı. Olayın gidişatından teklifi kabul ettiği anlaşılan İsmail, başlattığı mücadele esnasında Berkyaruk tarafından öldürülünce Terken Hatun'un bu girişimi de sonuçsuz kaldı (Reşîdüddin Fazlullah, t.y, s. 142-143; Kazvîni, t.y, s.50; İbnü'l Esîr, t.y, C. 10, s. 191-192).

Terken Hatun bu sefer Suriye meliki olan Tâcüd-Devle Tutuş ile ittifak yapmaya çalıştıysa da ömrü bu ittifakı hayata geçirmeye yetmedi. Çünkü Terken Hatun İsfahan'dan yola çıktıktan kısa süre sonra hastalanarak geri döndü ve 1094 yılında öldü (Azimî, t.y, s. 34; Râvendî, t.y, C. 1, s. 139; Kazvîni, t.y, s. 53; İbnü'l Esîr, t.y, C. 10, s. 146-186, 199-200; Müneccimbaşı, t.y, C. 1, s. 59). Oğlu Mahmud da annesinin ölümünden kısa süre sonra çiçek hastalığına yakalandı ve o da 1094 yılında vefat etti. Böylelikle uzun ihtiraslarla geçen bir ömrün ardından Terken Hatun oğlunu tahta geçiremeden ölmüş fakat taht üzerindeki etkisi ile Türk devlet yönetim geleneğinde nadide şahsiyetlerden birisi olarak anılmıştır.

Yönetim konusunda söz sahibi olan diğer tüm kişiler gibi Terken Hatun da yönetime müdahaleleri esnasında kendisini destekleyecek olan kişilerin atamasına müdahil olmuş, kendisinden bir şeyler istemek için gelenleri kırmamıştır. Böylelikle arkasında güçlü bir kamuoyu oluşturmuştur. Bunun neticesinde de kapısının önünde sürekli bir kalabalık olmuş, ondan işlerini halletmesini isteyenler sıraya girmişler, saraydan şefaathçiler eksik olmamıştır (Sevim&Yücel, 1989, s. 91; Merçil, 2017, s. 88).

Terken Hatun, devlet işlerinde diğer Selçuklu hatunlarından daha fazla etkili olmuştur. Bunda Terken Hatun'un kişisel özelliklerinin yanında nüfuzunun da etkisi büyüktür. Kızı Mahmelek'in Halife ile evlenmiş ve kendisinin Karahanlı soyundan geliyor olması, bazı hükümdarların ve beylerin Melikşah'a iletmekten çekindikleri şeyleri onun vasıtasıyla iletmeleri, yeğenin Karahanlı sultanlığına getirilmesi, kendisine bağlı 12 bin kişilik bir askeri kuvvetinin bulunması diğer faktörlerdir.

Akitanyalı Eleanor

Akitanyalı Eleanor¹, Avrupa tarihinin en önemli kadın şahsiyetlerinden birisi olup özellikle XII. yüzyıla damga vurmuş bir isimdir. Avrupa'nın babaannesi olarak ün salan Eleanor, şahsi kimliğinin yanı sıra siyasi kimlikleri ile geçmişten günümüze değin çok konuşulan bir sima olmuştur. Kendisi küçük yaşta Akitanya Düşesi, Fransa ve İngiltere Kraliçesi, II. Haçlı Seferine katılan ilk kraliçe, İngiltere'nin iki kralının - Aslan Yürekli Richard ve Yurtsuz John- annesi olmasının yanı sıra edebiyat ve sanat alanlarında da birçok ilkin öncülüğünü yapmıştır. Onun tarihi kişiliğinin oluşmasında aile soyunun etkisi söz konusudur. VI. Louis tarafından oğlu VII. Louis ile 1137 yılında evlenen Eleanor, VI. Louis'in ölümüyle velihaft VII. Louis'in tahta geçmesinden sonra Fransa kraliçesi olmuştur (Thorpe Millard, 2021, C. 7, s. 554; Durmaz, 2016, s. 702-703; Güneş, 2021, s. 11-15).

Ortaçağın otoriter kadını, kralların eşi, güçlü evlatların annesi Akitanyalı Eleanor günümüz Fransa'sının Bordeaux ve Poitiers vilayetlerini kapsayan Akitanya Bölgesi'nin Dükü X. Guillaume de Poitiers'nin büyük kızı olarak dünyaya geldi. Eleanor'un doğum tarihi 1122 veya 1124'tür. Erkek kardeşi çocukken öldüğü ve kendisinden daha büyük bir başka çocuk olmadığı için Eleanor, küçük yaşta tahtın tek varisi oldu ve bu nedenle çok iyi bir eğitim alarak devlet işlerini daha çocukken öğrenmeye başladı (Seward, 2014, p. 17).

Güney Fransa'nın yasaları bu dönemde çağdaşı olan diğer Avrupa ülkelerine göre daha özgürlüğe sahipti. Akitanya'da kadınlar özellikle yönetim konusunda daha özgür bırakılmakta ve buna göre kadınlar, mülkiyeti tek başlarına alıp mirasları olan bu topraklar üzerinde özerk hüküm sürme yetkisine sahip olabilmekteydiler (Weir, 2001, p. 35; Turner, 2011, p. 23; Merino, 2012, p. 1-3). Eleanor, politikanın yanı sıra kadınların okuma-yazma girişimlerine hiç sıcak bakılmayan bir dönemde babası sayesinde kilise rahiplerinden dini eğitimler alarak Latinceyi iyi derecede öğrendi ve o dönem edebiyatına hâkim oldu (Boyd, 2004, p. 39-40).

Eleanor'un babası çıkmış olduğu hac yolculuğu sırasında 1137 Nisan'ında öldüğünde 7 yıldır varisi Eleanor'du. O, bu yolculuğa çıkmadan önce kızını Fransa Kralı VI. Louis'e emanet etmişti. Geniş topraklara sahip Akitanya'nın varisi olmak onunla evlenmek isteyenleri peş peşe getirecekti (Ragena, 2003, p. 98). Bu çeyiz toprağına sahip olan düşesin yalnızlığından faydalanmak ve bunu lehine çevirmek isteyen VI. Louis, onu kendi oğluyla evlendirmeye karar verdi. Eleanor da güç arayışına girmesi nedeniyle evliliğe razı olmuştu. Yapacağı bu evlilik onun güç arzusunun da göstergesidir (Turner, 2019, p. 24-26). Düğün 27 Temmuz 1137 de gerçekleşti (Mead, 1191, p. 49-51). Yapılan evlilik ile Eleanor mülkünü evlendikten sonra özerk olarak kullanabilme hakkını elinde tutmasına rağmen resmîyette topraklar üzerindeki haklarını kocasına devrediyordu (Gaude-Ferragu, 2016, p. 21). Bundan sonra Dük Louis resmen Fransa kralı olurken, Eleanor da düşeslikten kraliçeliğe adım atmış bulunuyordu (Brown, 2003, p. 6; Güneş, 2021, s. 15) Anlaşılacağı üzere bu evlilik

¹ Bu isim çeşitli kaynaklarda farklı şekillerde yazılmaktadır: Aliénor, Elienor, Eleanor. Biz İngiliz kaynaklarındaki yaygın şekilde kullanılan Eleanor şeklini tercih ettik.

siyasi bir evlilikti. Gücü zayıflayan Capet Hanedanlığı bu sayede taze kan elde etmiş oluyordu.

Büyük umutlarla yapılan bu evlilik arka planda birçok sorunu da barındırmaktaydı. Zira ikili arasındaki farklı dünya görüşleri yüzünden sorunlar ilk baştan itibaren gün yüzüne çıkmaya başlamıştı. Louis daha çok içine kapanık ve Kilise ehli birisi iken Eleanor tam tersi bir yapıdaydı (Weir, 2001, p. 45). Babasının ardından genç yaşta kral olan VII. Louis, çocukluğundan beri başrahip Suger denetiminde manastırda bir çocuk keşiş olarak yetiştirilmesi ve zamanının çoğunu da ibadete ayırması sebebiyle, siyasi iktidar konusunda eksikliklere sahipti. İkilin evliliklerinin ikinci senesinde Eleanor ancak hamile kalmış ama bu hamilelik düşük ile sonuçlanmıştı. Diğer çocuklarının doğumu ise bu düşük olayından yaklaşık sekiz yıl sonra gerçekleşti. Uzun aranın sebebi Louis'nin almış olduğu dini eğitimden kaynaklıdır. Erkek çocuklarının olmaması ise evliliklerinin temel sorunuydu. Çünkü Ortaçağ Avrupa'sında özellikle kraliyet içinde kocasına erkek çocuk vererek tahta varis bırakmak, kadının öncelikli görevi olarak görülürdü. Louis'nin tam zıttı bir karaktere sahip olan Eleanor, Fransa sarayının dindar yaşantısına uygun olmayan birçok yeniliği beraberinde getirdi. Kendi yaşamı ile de yine dindar grup ile arası açıldı. Ayrıca kocasının pasif karakterinden faydalanarak yönetimi tam anlamıyla ele aldı (Mason, 2019, p. 25-26; Güneş, 2021, s. 16-19). Biriken bu sorunların büyümesi ve ayrılığa dönüşmesi II. Haçlı Seferi esnasında yaptığı yolculuk sırasında hayran kaldığı Antakya şehrinde ortaya çıktı.

II. Haçlı Seferi, İmâmeddin Zengi'nin Urfa'yı zapt edip, Haçlı Kontluğuna son vermesiyle başlamıştır (S. Merçil, 2015, s. 195-201; Küçüksipahioğlu, 2020, s. 103-126). Papa Eugenius'un önderliğinde başlayan bu haçlı seferinde haçı ilk kabul eden VII. Louis ile eşi kraliçe Eleanor oldu. Eleanor yaptığı bu hareket ile Haçlı Seferi'ne katılan ilk kraliçe olarak da tarihe geçti (Durmaz, 2016, s.703-704). O, aynı zamanda bünyesindeki Akitanya bölgesi ve kendisine bağlı kontların desteğini alarak VII. Louis'nin ordusuna siyasi bir destek sağlamış da oldu (Kanat&Burçak, 2015, 112-120). Eleanor'un bu desteği, Louis'in otoritesini güçlendirmek için büyük bir fırsat sunmuştu. Hatta Louis'nin kendisinin katılımıyla bir sefer tertip etmesi, halk üzerinde etkin kral rolünü güçlendirmişti. Eleanor içinse yeni yerler görme ve farklı kültürlerle şahitlik etme heyecanı, o anlık da olsa evliliğine renk katmış ve onu heyecanlandırmıştı. İlerideki tavırlarından anlaşıldığı kadarıyla dindar, gücünü kullanmayı bilmeyen bir kralla evli olmak onu mutsuz ediyordu.

Kraliçe Eleanor, İkinci Haçlı Seferi hazırlıkları sırasında Fransa adına orduların toplanması ve maddi olanakların sağlanması hususunda hiç şüphesiz kilit rol oynamıştır. Fransa'nın neredeyse yarısından fazlasını kaplayan toprakları içerisinde sefer için taraftar bulma konusunda da zorlanmamıştır

1147 yılına gelindiğinde yola çıkan Kral VII. Louis ve eşi gemilerle Antakya'ya ulaştı ve burada çok iyi karşılandı. Özellikle Antakya Prinkeps'i ve Eleanor'un amcası olan Raymond yeğeni Eleanor'un gelişine çok sevindi (Kanat&Burçak, 2015, s.123-124). Eleanor da Antakya şehrini çok sevmiş, farklı dini ve etnik grupların bir arada yaşaması onu büyülemişti. Kaynaklarda Eleanor ve amcası Prinkeps Raymond

arasında bu dönemde farklı yakınlaşmaların olduğu aktarılmaktadır. Bu durum bir dedikodudan ziyade uzun zamandır hem Avrupa literatüründe hem de tarihçiler arasında tartışıla gelmiş ve doğruluk payının yüksek olduğu dile getirilmiştir. Şöyle ki amcasının yanında olmak, onun gücünü ve otoritesini görmek, kendi soyundan birinin bu denli ihtişamına şahit olmak onda farklı duygular uyandırmıştı. Amcası Raymond ile Eleanor'un yakınlığı ve samimiyetleri çirkin dedikodulara yol açmıştı. Amca-yeğen arasında aşk ilişkisi olduğu, bu yüzden Eleanor'un Antakya'da kalacağı konuşuluyordu (Pernoud, 1965, p. 75). *Historia Pontificalis* adlı kaynak Kral Louis'nin durumdan çok şüphelendiğini yazmaktadır (Memoirs of the Papal Court, 1986, p. 52). Bu gizli ilişki sürerken eşi VII. Louis Kudüs'e varabilme arzusu içindeydi. Eleanor ise bekleneceği üzere buna taraftar değildi ve Antakya'da kalmak istiyordu. Çevresindekilerin de tavsiyesiyle Louis kraliçeyi zorla amcasının sarayından çıkartıp derhal Kudüs'e doğru yola çıktı (Altan, 2003, s. 100; Güneş, 2021, s. 47-50; Barber, 2021, s. 276-277). Bu kararında eşinin içerisine girmiş olduğu yasak ilişkinin de etkisi olmalıdır. Zira o bu çirkinliğe bir son vermek istiyordu (Wheeler, 2003, p. 223-224). Tüm yaşananlar herkes tarafından duyulunca Kral Louis artık kendisini müşkül duruma iten evliliği devam ettirmek istemedi. Nitekim kısa süre sonra, II. Haçlı Seferi dönüşünde ikili arasında beklenen boşanma gerçekleşti (Pernoud, 1965, p. 80-86). Papa'nın bulunduğu Tusculum'a uğrayan Louis, evlilik hakkında papa ile görüştü. Papa Eugenius, bu evliliği bitirmemek için çaba veriyse de başarılı olamadı ve ikili boşandı. Evlilikten olan iki kız çocuğu kralda kaldı (Güneş, 2021, s. 56-60; John of Salisbury, 2002, p. 62; Wheeler, 2003, p. 223). Ayrılığın asıl sebeplerinden birisinin de Eleanor'un erkek çocuk doğuramamış olması olmalıdır.

Eleanor, Louis ile evliliği bittikten sonra kendisine ait olan Akitanya'ya gitti. Birçok yerel bey ve çevre ülke idarecileri onunla evlenmek ve bu sayede elindeki güce sahip olmak istiyordu. Eleanor bu doğrultuda kendisine en uygun eş adayını aramaya başladı (Güneş, 2021, 63-64; Durmaz, 2016, s.705; Mason, 2019, p. 27-29). Bu eş adayları arasında II. Henry en uygun kişi konumundaydı. Henry, eski koca Louis'e bağlı bir dük olsa da Louis'nin Haçlı Seferleri sırasındaki yokluğunu fırsat bilerek güçlenmişti. Annesi Matilda ise İngiltere kraliçesiydi. Henry'nin babası Geoffrey'in de ölümüyle Normandiya ve bazı bölgelerin kontrolü Henry'ye geçti. Gücüne güç katmak isteyen II. Henry, Eleanor ile 18 Mayıs 1152'de Poitiers'de gizlice evlendi (Güneş, 2021, s. 64-66; Gold, 2018, s. 122). Bu evlilik ile Henry, Akitanya'nın da kontrolünü eline geçirmiş bulunuyordu. II. Henry ve Eleanor arasındaki evliliğin eski eş Louis'nin kulağına gitmesiyle Louis, bazı ittifaklar yaparak Henry üzerine saldırıya geçtiyse de başarılı olamadı (Durmaz, 2016, s.706). Yine yapılan bir dizi mücadeleden sonra Westminster Sarayı'nda II. Henry, İngiltere'nin yasal kralı olarak tacını giydi (Jones, 2012, p. 72-73). Doğal olarak Eleanor da Fransa'dan sonra İngiltere'nin de kraliçesi oldu (Güneş, 2021, s. 68).

Evlilik kısa sürede meyvesini vermiş ve Eleanor'un II. Henry'den ilk çocuğu William doğmuş, ardından kısa süre sonra da ikinci çocuğuna hamile kalmıştı. Daha sonra da Eleanor, 1153'de William, 1155'de Henry, 1156'da Matilda, 1157'de Richard, 1158'de Geoffrey, 1162'de Eleanor, 1165'de Johanna ve 1167'de John adlarında

çocuklarını dünyaya getirdi. Eleanor, 1167 tarihinde John'un doğumuna kadar olan süreçte ise siyasi olarak geri planda kalarak çocuklarıyla meşgul olmayı tercih etti.

Eleanor'un tekrardan siyasi mücadelelerin içine girmesi V. Raymond'un II. Henry'e karşı ayaklanması ile başlamıştır. O bu tarihten sonra kocasının yokluğunda tahtın naibeliğini üstlenmiştir (Everard, 2004, p. 78-92). Yine mahkemelere girme, vergi toplama, kendi adına mühür basma gibi yetkilerin yanı sıra taht naibeliğini de üstlenen Eleanor'un gücü daha da artmıştır. Eleanor eline aldığı bu güçlerle karşısına çıkanları bertaraf etmeyi bilmiştir (Staunton, 2006, p. 98-183).

Eleanor ile Henry'in aralarının açılması Henry'nin metresi Rosamund nedeniyle olmuştur. Rosamund kraliyet sarayının dışında başka bir sarayda yaşamasına rağmen Eleanor, bunu içine sindirememiş ve kocasına karşı kin ve nefret gütmeye başlamıştı. Bir de Henry'nin ülkeyi çocukları arasında dağıtması sıkıntıyı iyice büyütmişti (Güneş, 2021, s. 72-73). Eleanor'un bazı planlar içine girdiğini fark eden Henry ise onu Akitanya'ya gönderdi. Diğer yandan oğlu Richard'ı diğer evlatlarının önüne geçiren Eleanor, onun eğitimine ayrı bir önem vermekteydi. Çünkü gelecekte kuvvetle muhtemel Akitanya'nın yöneticisi Richard olacağı için onu kendi varisi gibi görmekteydi. Kral II. Henry ise en büyük oğlunu Louis'in kızı Margaret ile evlendirmişti. Genç Henry babası hayatta iken taç giydirilerek erken yaşta varis ilan edildi. Fakat bir süre sonra Henry babasına karşı bir ayaklanma girişiminde bulundu. Eleanor da ona destek verdi. Lakin Kral ayaklanmayı bastırarak ateşkes imzaladı. Genç Henry'nin tahtı ele geçirme mücadelesi ise başarısızlıkla sonuçlandı (Barber, 2018, p. 56-59; Güneş, 2021, s. 75-76). Kral Henry, Eleanor'un bu ayaklanmaya destek verdiğini bildiği için ceza olarak onu uzun süre esaret altında tuttu. Kraliçe, Salisbury sarayında on beş sene kaldıktan sonra oğlu Richard'ın (Aslan Yürekli Richard) tahta geçmesiyle esareten kurtuldu (Norton, 2011, p.85-87).

Richard, babası Henry'nin hastalanması ve ölümünden sonra tahta geçti ve hemen ardından da yeni düzenlenen Haçlı Seferi'ne katıldı. Bu esnada Richard'ın yanında bulunan Eleanor, oğlu ile görüşerek İngiltere'ye döndü. Ülkesinde döndükten sonra Eleanor oğluna karşı bir teşebbüste bulunulmaması için Papa Celestine ile görüştü ayrıca Richard'ın yokluğunda ülkeyi yönetti. Seferin ilerleyen döneminde Richard deniz yoluyla geri döneme kararı aldı fakat bu dönüş yolculuğunda Avusturya Dükü tarafından esir edildi. Richard'ın esir düştüğü haberi önce Eleanor'a geldi, sonra tüm İngiltere'de duyuldu. Eleanor oğlunu kurtarmak için gerekli olan diyet miktarını toplayabilmek için yeni yasalar çıkartarak vergileri değiştirdi. Yeni kurallar karşısında halk ise huzursuzlanmaya, durumdan şikâyet etmeye başlamış, kardeş John ise Philippe ile bir ittifak kurmaya planlamıştı. Lakin Kraliçe Eleanor oğlu John'un daha önceden böyle bir girişim yapabileceğini bildiğinden onun bütün topraklarına el koymuştu. Richard ise topladığı fidye ve kardeşi Geoffrey'nin kızı Eleanor ile Leopold'un evliliği sayesinde kurtarıldı. Richard ülkede yaşanan ekonomik sıkıntıları çözmek için çözüm yolları arayarak çareyi Chalus kasabasının zenginliğinde buldu. Ancak kasabanın kuşatması sırasında aldığı bir ok darbesiyle öldü (Güneş, 2021, s. 77-81).

Atmışlı yaşlarının sonlarında bile Eleanor, topraklarındaki siyasi olayları takip etmeye ve sıklıkla yönlendirmeye devam etti. 1191'de Richard için Navarre'lı Berengaria'nın evlenmesini sağladı. Yetmişlerinde Plantagenetler ve Capetler arasındaki bağları güçlendirmeye çalıştı. 1200'de ailesinin gücünü korumak için sürekli bir çaba içinde Fransız kralının oğluyla evlenmesi ve torunu Blanche'a eşlik etmek için Pirenelere gitti. Artık kendi gençliği ve dinamikliğini kaybetse bile içindeki güç arzusu canlılığını koruyordu. Eleanor, çocuklarının çoğundan daha uzun yaşadı. Richard'ın ölümünden sonra Eleanor'un en küçük oğlu John İngiltere kralı oldu. John ise Philippe karşında toprak bütünlüğünü koruyamayarak birçok toprak kaybetti. Seksenli yaşlara gelen Eleanor, 1 Nisan 1204'te Fransa'nın Anjou kentindeki Fontevraud Manastırı'nda öldü ve buraya gömüldü (Güneş, 2021, s. 81).

SONUÇ

Çalışmada özellikle üç farklı toplum, iki ayrı inanç ve üç ayrı coğrafyaya ait hükümdar eşi kadın profilinde benzer ve farklı özellikler tespit edilmiştir. Fakat ana ortak konu yönetime müdahale konusunda hırsları ve bunu gerçekleştirmek için sınırları zorlamalarıdır. Bu kadınlar yönetimdeki etkileri korumak, artırmak ya da tamamen ele geçirmek için meşru ve gayri meşru yollara başvurmaktan çekinmemişlerdir. Onlar eşlerinin en zor anlarında yanlarında olmuşlar ve yönetimleri esnasında onların en büyük destekçileri olmuşlardır. Fakat bu kadınlar zamanla eşlerinin gölgesinde kalmakla yetinmemişler, elde ettikleri güçler ile kendi soylarından kişileri iktidara taşıma ve bu çocukları üzerinden yine tahakkümlerini devam ettirme noktasında hırslı davranmışlardır. Bu durum o kadar ileri gitmiştir ki kendi istedikleri çocuklarını tahta geçirme yolunda kocalarının şaibeli ölümlerinde veya diğer çocuklarının ölümlerinde baş şüpheliler arasında yer almışlardır. İncelediğimiz üç kadından yola çıkarak söylenebilir ki bu kadınların beslendikleri en önemli nokta, kocalarının kendilerine olan sevgileri ve onların bu sevgiyi istismar etmeleridir. Onlar eşlerinin kendilerine olan zaafını, çevrelerinde bulunan ve kendilerini destekleyenleri ödüllendirmek, muhalefet edenleri ise cezalandırmak için kullanmışlardır.

İncelediğimiz Eleanor ve Terken Hatun soylu bir aileden gelmişlerdir. Onların bu kan bağı çevreleri tarafından kabullenilmelerini kolaylaştırmıştır. Hayzürân ise cariyeye kökenli olduğu için önce kendini kabullendirmiş, ayrıca konumunun bu yönde tehlikesinin farkında olarak daha agresif davranmıştır. Yine Eleanor ve Hayzürân yönetimde etkileri altına alabilecekleri çocuklarını daha ön plana çıkartıp diğer çocuklarına karşı cephe hatta savaş bile açabilirken Terken Hatun örneğinde bu görülmemektedir. Bunda çocuklarının küçük yaşlarda ölmüş olması da bir etken olabilir.

Avrupa kültürüne ait Eleanor, devleti doğrudan yönetme hakkına sahiptir. Babası öldüğü zaman kadın olmasına rağmen kendisine ait toprakların düşesi olarak bu topraklarda söz sahibi olmuştur. Türk ve Arap kültüründe ise devlet hükümdarın malı olarak kabul edildiği için toprakların yönetimi doğrudan kadına verilmemiş ve çok küçük yaşlarda bile olsa erkek çocuk hükümdar ilan edilmiştir. Eleanor ise evlendikten sonra kraliçe unvanını alarak sahip olduğu toprakların yönetimini kocasına devretse de mülkiyeti kendisine aittir. Eleanor'un bu durumu Türk ve Arap hükümdar

hanımlarından ayrılan yönü olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk ve Arap kültüründen ataerkil toplum nedeniyle baba öldüğü zaman daha çok yönetim hanedanın erkek üyeleri üzerinden devam etmiş, mülkiyet hakkı da onlara ait olmuştur.

Yine yönetimde etkin olmanın ana unsuru ekonomik ve askeri gücü elde tutmaktır. İncelediğimiz üç simanın ortak yönlerinden birisi de kendilerine ait büyük bir sermaye gücüne yani hazineye ve etkin bir orduya sahip olmalarıdır.

Yönetime etki eden hükümdar eşlerinin ortak özelliklerinden birisi de iyi eğitilmiş olmalarıdır. Dönemin önemli ilim adamlarından ders almışlar ve özellikle kadınların çok fazla okuma yazma konusunda etkin olmadıkları dönemlerinde gelmiş oldukları ailelerinin destekleri ile iyi yetişmişlerdir. Eleanor ve Terken bu konuda avantajlıdır. Onların bu şekilde yüksek kültür sahibi olmaları ve ilişkilerinde bunları yansıtmaları eşleri üzerinde olumlu bir etki oluşturmuştur. Hayzürân'ın eğitimi konusunda bazı önemli ilim adamlarından ders almış, eksik kalan kısımları da zaman içerisinde zekâsıyla kapatmış ve kocasının ona olan sevgisini artırmıştır.

Hükümdar eşlerinin evlilikleri esnasında yönetime olan etkileri beklenen bir durumdur. Zira onların yapmış oldukları evlilikler zaten siyasiydi. Doğal olarak bu şahsiyetler siyasi olarak etkin olacaklardı. Hayzürân ise cariyeye kökenli olmasından dolayı yaptığı evlilik siyasi olmamakla birlikte, kişisel hırsı onu siyaset noktasında etkin rol almasına neden olmuştur. Hayzürân ve Terken Hatun her ne kadar hırsları nedeni ile siyasi cinayetler dâhil olmak üzere birçok olayda isimleri zikredilse de İslami kimlikleri ve karakterleri nedeniyle evliliklerinde ve eşe sadakatlerinde bir kusurlarının olmadıkları görülmektedir. Onların isimleri eşlerine sadakat noktasında hiç kötü anılmamıştır. Oysaki Eleanor hem kocasına olan sadakatsizliği hem de enest ilişki gibi hiçbir dönemde kabul edilmeyen gayri ahlaki konularda çokça adından bahsedilmiştir. Onun bu yönü Avrupa edebiyatında günümüze kadar nahoş bir şekilde anıla gelmiştir.

EXTENDED ABSTRACT

With the formation of societies, the ruling classes emerged, and the ruling and managed classes were born. Although there are some societies that are rarely managed by women, in general, the management has been in the hands of men. In this case, even if the woman could not intervene directly in the administration, she intervened indirectly. This effect of women on management has changed according to time, place, and societies. In particular, the monarch's wives not only acted on their own husbands to ensure the continuity of their activities in the administration, but also fought for their children to become rulers in the future.

In this study, the effects of monarch wives belonging to three different geographies -West Asia and the Middle East, Europe- and three different nations – Arabs, Turks, Franks - on management will be examined and similar and different aspects of their effects on management will be tried to be revealed by applying the comparison method. When studying the wives of rulers, sources of the period will be considered centrally.

This study, similar and different characteristics in the profile of the wife of the ruler belonging to three different societies, two different beliefs and three different geographies especially were determined. These women did not hesitate to resort to legitimate and illegitimate means to preserve, increase or completely seize their influence in the administration. They have been with their spouses in their most difficult moments and have been their biggest supporters during their administration. However, these women were not content to remain in the shadow of their husbands over time, they were ambitious to bring people of their own lineage to power with the power they gained and to continue their domination over these children. This situation went so far that they were among the prime suspects in the dubious deaths of their husbands or the deaths of their other children on the way to enthrone the children of their choice. Based on the three women we examined, it can be said that the most important emotion that these women have is the love of their husbands for them and their exploitation of this love. They used their husbands' fondness for them to reward those around them who supported them, and to punish those who did not accept what they did and oppose them. The Eleanor of Aquitaine and Terken Khatun who we are examining came from a noble family. These blood ties made it easier for them to be accepted by their environment. Khayzuran, on the other hand, first made the people around her accept her existence, since she was a concubine, and acted more aggressively, being aware of the danger of her position in this direction. Again, while Eleanor and Khayzuran bring the children that they can influence in the administration to the fore and take the front against their other children and even start a war, this is not seen in the example of Terken Khatun. The fact that their children died at a young age may also be a factor in this. Belonging to European culture, Eleanor has the right to rule the state directly. Although she was a woman when her father died, she had a say in these lands as the duchess of her own lands. In Turkish and Arab cultures, however, since the state was considered the property of the ruler, the management of the lands was not directly given to the woman, and even at a very young age, the boy was declared the ruler. Eleanor, on the other hand, takes the title of queen after her marriage and transfers the management of the lands she owns to her husband, but the property belongs to her. This situation of Eleanor emerges as the aspect that separates her from the Turkish and Arab rulers' wives. When the father died due to the patriarchal society from Turkish and Arab culture, the management continued mostly through the male members of the dynasty, and the right to property belonged to them.

Again, the main element of being effective in the administration is to keep the economic and military power. One of the common aspects of the three figures we examined is that they have a large capital power of their own, namely the treasury and an effective army.

One of the common characteristics of the wives of the rulers who affect the administration is that they are well-educated. They took lessons from the important scholars of the period and were well educated with the support of their families, especially when women were not very active in literacy. Eleanor and Terken have the advantage in this regard. Having such a high culture and reflecting them in their

relationships has had a positive effect on their spouses. Khayzuran educated by some important scholars, she covered the missing parts with her intelligence over time and increased her husband's love for her.

The influence of the spouses of the rulers on the administration during their marriage should not be a strange situation. Because their marriage was already a political marriage. Eleanor's marriage to both King Louis VII of France and Henry II of England, and the marriage of Terken Khatun, who came from the Karakhanid dynasty, to Melikşah was a political marriage. Naturally, these personalities would be politically active. Khayzuran, on the other hand, although her marriage was not political due to her concubine origin, her personal ambition caused her to take an active role in politics. Although Khayzuran and Terken Khatun are mentioned in many events, including political murders, due to their ambitions, it is seen that they do not have any flaws in their marriage and loyalty to their spouse due to their Islamic identities and characters. Their names have never been badly remembered in terms of loyalty to their spouses. However, Eleanor's name has been mentioned a lot on immoral matters that have never been accepted, such as her infidelity to her husband and incest. This aspect of her has been unpleasantly mentioned in European literature until today.

Makale Bilgileri

<i>Etik Kurul Kararı:</i>	Etik Kurul Kararından muaftır.
<i>Katılımcı Rızası:</i>	Katılımcı yok.
<i>Mali Destek:</i>	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
<i>Çıkar Çatışması:</i>	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
<i>Telif Hakları:</i>	Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.

Article Information

<i>Ethics Committee Approval:</i>	It is exempt from the Ethics Committee Approval.
<i>Informed Consent:</i>	No participants
<i>Financial Support:</i>	The study received no financial support from any institution or project.
<i>Conflict of Interest:</i>	No conflict of interest.
<i>Copyrights:</i>	The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel. (1313). Müsned. Mısır: by.
- Ahmed b. Mahmud. (1977). Selçuk-nâme (C. 1-2). (E. Merçil, Çev.). İstanbul: Kervan Yay.
- Altan, E. (2003). II. Haçlı seferi 1147-1148. Ankara: TTK Yayınları.
- Ataş, H. (2020). "Hayzürân'ın Halife Hâdî ile İktidar Mücadelesi". *Tarih ve Gelecek Dergisi* 6(2). 486-502, <https://doi.org/10.21551/jhf.745535>.
- Azimî, (2006). Azîmî tarihi, (Selçuklular dönemiyle ilgili çeviriler). (A. Sevim, Çev). Ankara: TTK Yay.
- Bağdâdî, (1985). Târîh'u Bağdâdî. Beyrut: b.y.
- Barber, M. (2021). Haçlı devletleri tarihi. (Demir, D. M. Çev.). İstanbul: Kronik Yay.
- Barber, R. (2018). Henry II: prince among princes. London: Penguin Books Press.
- Belâzürî. (1978). Ensâbü'l-Eşrâf. (Abdül'azîz ed-Dûrî, Nşr.). Beyrut: By.
- Bezer, G. O. (2011). Terken hatun. (C. 30, s. 510). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Boyd, D. (2004). April Queen: Eleanor of Aquitaine. Gironde: The History Press.
- Brown, E.A.R, (2003). Eleanor of aquitaine reconsidered: the woman and her seasons. John Carmi Parsons & Bonnie Wheeler B. Wheeler (Eds.). Eleanor of Aquitaine: Lord and Lady (1-54). Newyork: Palgrave Macmillian Press.
- Durmaz, S. "Yüksek ortaçağ politik ve estetik evreninde mitik bir ilahe portresi: Akitanyalı Eleanor". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9 (43). 701-714. Doi: 10.31456/beytulmakdis.573436
- Everard, J. A. (2004). Brittany and the angevins, province and empire: 1158-1203. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gold, C. (2018). King of the North Wind: the life of Henry II in five acts. Londra: William Colins Press.
- Gündüz, A. (2012). Tarihî süreç içerisinde Türk toplumunda ve devletlerinde kadının yeri ve önemi. *International Journal of Social Science* 5(5). 129-148. Doi: 10.9761/jasss_146.
- Güneş, E. (2021). II. Haçlı seferinde bir kraliçe: Akitanyalı Eleanor. (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Güzel, A. (2012). Abbasi halifesi Mehdi b. Mansûr. Konya: Kitap Dünyası Yay.
- Güzel, A. (2015). Abbasi halifesi Musa El-Hadi'nın hayatına ve babasıyla kendisinin esrarengiz ölümlerine dair rivayetlere analitik bir yaklaşım. *İSTEM*. (26). 17-38.
- Güzel, A. (2017). Kadınların siyasete etkisi bağlamında Hayzürân örneği. *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi* (12) 81-91. doi: 10.16989/tidsad.1291
- Güzel, F. (2020). İlk iki asrında Abbâsî devlet yönetiminde kadınların etkisi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 13(19) 1387-1395. doi:10.17719/jisr.2020.4050
- Hatîb el-Bağdâdî. (2001). Târîh'u-Bağdâd. (A. M., Beşşâr Çev.). Beyrut: Dâru'l-garbi'l-İslâmî.
- Tanner, H. J. (2003). Queenship: office, custom, or ad hoc? the case of Queen Matilda III of England (1135–1152). In: Wheeler B., Parsons J. C. (eds) Eleanor of Aquitaine. The New Middle Ages. Palgrave Macmillan, New York. https://doi.org/10.1007/978-1-137-05262-9_6
- Hitti, P. K. (1980). Siyâsî ve kültürel İslam tarihi. (S. Tuğ, Çev.). (C. 1-4). İstanbul 1980.
- Hizmetli, M. (2018). Abbasiler Döneminde Kadının Siyasetteki Rolü: Harunürreşid'in Annesi Hayzuran ve Eşi Zübeyde Örneği. 3. Uluslararası Avrasya Spor Eğitim ve Toplum Kongresi Tam Metin Kitabı İçinde (1244-1251). Mardin by.
- Hüseynî. (1999). Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye. (N. Lugal, Çev.). Ankara: TTK Yay.
- İbn Abdürabbih. (1962). el-İkdü'l-Ferîd. (C. 1-6). Beyrut: Dâru'l-kütübü'lilmiyye.
- İbn Asâkir. (1995). Medîneti Dimeşk. (Ö. Ğarâme, Nşr.). (C. 1-11) Beyrut: By.
- İbn Haldûn. (1988). Târîhu İbn Haldûn. (H. Şehâde, Nşr.). (C.1-7). Beyrut: Dâru'l-Fikr.

- İbn Hişâm. (1994). *Siret-i İbn-i Hişâm.* (H. Ege, Çev.). (C. 1-4). İstanbul: Kahraman Yay.
- İbn Kesîr. (1995). *el-Bidâye ve'n-nihâye.* (M. Keskin, Çev.). (C. 1-15). İstanbul: Çağrı Yay.
- İbn Kuteybe. (1987). *el-Maârîf,* Beyrut: b.y.
- İbn Sa'd. (t.y). *et-Tabakâtü'l-Kübrâ.* (C. 1-9). Beyrut: Dâru Sâdır.
- İbn Tağriberdî. (1963). *en-Nücümü'z-Zâhira fî Mülûki Mısır ve'l-Kahira,* Kahire: by.
- İbnü'l-Cevzî. (1992). *el-Muntazam fî Târîhi'l-Ümem ve'l-Mülûk.* (C. 1-18). (nşr. M. A. Atâ). Beyrut: by.
- İbn'ül Esir. (1987). *El Kamil Fit Tarih* (A. Özeydin, Çev.). (1-13). İstanbul: Bahar Yay.
- İbnü'l-İmrânî, (2001). *el-İnbâü fî Târîhi'l-hulefâ* (K. Sâmîrâi, Çev). Kâhîre: Dâru'l-âfâki'l-arabiyye.
- John of Salisbury. (2002). *Historia pontificalis of John of Salisbury.* Marjorie Chibnall (Ed). Oxford: Clerandon Press.
- Jones, D. (2012). *The plantagenetes: the kings who made England,* New York: Harper Press.
- Kaçın, B. (2017). *Selçuklu Hatunları, Büyük Selçuklu Devleti Hanedan Üyelerinin Evlilikleri,* İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yay.
- Kanat, C. & Burçak, D. (2015). *Sorularla Haçlı seferleri.* İstanbul: Yeditepe Yay.
- Kırbıyık, K. (1998). *Hayzürân.* (C. 17, s. 106-107). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Karan, C. (2020). *Abbasi sarayında Ümmüveledlerin yönetime etkisi: Hayzürân, Şağab ve el-Kahramâniye Örneği.* Trabzon: İlahiyat Tetkikleri Dergisi. (2) 54. 379-402. doi:10.29288/ilted.739413
- Kafesoğlu, İ. (2014). *Sultan Melikşah devrinde Büyük Selçuklu imparatorluğu.* İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kalkaşendî. (1984). *Nihâyetü'l-Ereb fi Ma'rifet Ensâbi'l-Arab,* Beyrut: b.y.
- Kazvîni. (2015). *Târîh-i Güzîde.* (E. Göksu, Çev.). İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yay.
- Kostick, C. (2010). *Eleanor of Aquitaine and the second crusade. medieval woman.* (V.II). ed. C. Kostick (195-205). Dublin: Four Courts Press.
- Kuşcu, A. D. (2016). *Selçuklu devlet yönetiminde kadının yeri ve Altuncan hatun örneği. Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* (1). 173-191. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sema/issue/27099/264353>.
- Küçükspahioğlu, B. (2020) "Musul ve Halep valisi İmâdeddin Zengî'nin Haçlılarla mücadelesi", *Şarkiyat Mecmuası*, 36, 103-126.
- Margaret Aziza Pappano. (2003). *Marie De France, Alienor D'aquitaine, And The Alien Queen.* John Carmi Parsons & Bonnie Wheeler B. Wheeler (Eds.). *Eleanor of Aquitaine: Lord and Lady* (337-368). Newyork: Palgrave Macmillian Press. Doi:10.1007/978-1-137-05262-9_16
- Martindale, J. (2006). "Eleanor, suojureduchess of Aquitaine (1122–1204)". *Oxford Dictionary of National Biography.* London: Oxford University Press.
- Mason, S. L. (2019). *Queen Eleanor of Aquitiane: Political Motherhood in the Middle Ages.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Boise State University. Boise.
- Mccracken, P. (2003). *Scandalizing desire: Eleanor of Aquitaine and the chroniclers.* John Carmi Parsons & Bonnie Wheeler B. Wheeler (Eds.). (247-263). Newyork: Palgrave Macmillian Press. Doi: http://dx.doi.org/10.1007/978-1-137-05262-9_12
- Meade, M. (1991). *Eleanor of Aquitaine: a biography,* London: Penguin Books Press.
- Historia Pontificalis.* John of Salisbury's memoirs of the Papal court. (1986). *Historia Pontificalis.* John of Salisbury's Memoirs of the Papal Court. (M. Chibnall, Ed.) Londra: Clerandon Press.
- Merçil, E. (2015). *Müslüman Türk devletleri tarihi.* İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yay.
- Merçil, E. (2017). *Büyük Selçuklu devleti,* İstanbul: Bilge Kültür-Sanat Yay.

- Merino, E. M. O. (2012). The queen of troubadours goes to England: Eleanor of Aquitaine and 12th century Anglo-Norman literary milieu, Granada: Editoryal Universidad.
- Mes'ûdî. (2005). *Mürûcu'z-Zehb*. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye.
- Mullally, E. (2003). The reciprocal loyalty of Eleanor of Aquitaine and William Marshal. John Carmi Parsons And Bonnie Wheeler B. Wheeler (ed). (337-368). New York: Palgrave Macmillian Press. doi:10.1007/978-1-137-05262-9_16
- Murielle, G. F. (2016). Queenship in medieval France. Angela Krieger (ed). New York: Palgrave Macmillian Press.
- Müneccimbaşı. (2000). Câmîu'd-düvel, Selçuklular tarihi. (C. 1-2). (Ç. A. Öngül). İzmir: Akademi Kitabevi.
- Nüveyrî. (1984). Nihâyetü'l-ereb fi fününi'l-edeb, (C. 1-31). (Nşr. M. İbrahim & İ. Mustafa). Kahire. b.y.
- Özaydın, A. (2007). Nizâmülmülk, (C. 33, s. 194-196). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Pernoud, R. (2021). Eleanor of Aquitaine. <https://www.britannica.com/biography/Eleanor-of-Aquitaine>, erişim 03.11.2021.
- Pernoud, R. (1965). Aliénor d'Aquitaine. Paris: Albine Michel.
- Piyadeoğlu, C. (2016). Sultan Alp Arslan - fethin babası. İstanbul: Kronik Kitap.
- Ragena, C. D.A. (2019). Power and agency in post-conquest England: elite woman and the transformations of the twelfth century. Medieval elite woman. Heather J. Tanner (ed.), Columbus: Palgrave Macmillian Press.
- Ragena C. D.A. (2003). Wife, widow, and mother: some comparisons between Eleanor of Aquitaine and noble women of the Anglo-Norman and Angevin world, John Carmi Parsons & Bonnie Wheeler B. Wheeler (Eds.). (97-113). Doi:10.1007/978-1-137-05262-9_4
- Râvendî. (1957). Rahat-üs Sudûr ve Âyetü's-Sürûr. (C. 1-2). (Çev. A. Ateş). Ankara: TTK Yay.
- Reşîdüddin Fazlullah. (2018). Cami'ü't-Tevârih, (Çev. E. Göksu-H. H. Güneş. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yay.
- Sevim, J. (2001). Tanrının sesi kadın. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Sevim, Y., Yaşar, Y. (1989). Türkiye tarihi fetih, Selçuklu ve beylikler dönemi. Ankara: TTK Yay.
- Seyyid Emîr Ali. (1913). Musavver Târîh-i İslâm, (Nşr. Mehmet Rauf). İstanbul b.y.
- Seward, D. (2014). Eleanor of Aquitaine: the queen mother of the middle ages. London: Pegasus Press.
- Sıbt İbnü'l-Cevzî, Mir'âtü'z-Zemân (Mir'âtü'z-zamân Fi Târîhi'l-Âyân'da Selçuklular) (Çev. Ali Sevim).Ankara: TTK Yay.
- Staunton, M. (2006). Thomas Becket and his biographers. (Ed.) Christopher Harper Bill. Woodbridge: Boydell Press.
- Suyûtî. (1964). Târîhu'l-Hulefâ, (Nşr.) Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd. Beyrut: t.y.
- Taberî, (1987). Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk. (C. 1-10). Beyrut. b.y.
- Thomas, E. (2010). We have nothing more valuable in our treasury': royal marriage in England, 1154-1272. Phd Thesis. <http://hdl.handle.net/10023/2001>.
- Thorpe Millard, E. (2021). "Aquitane'li Eleanor örneğinde ortaçağ'da kadın aşıklar", Kesit Akademisi Dergisi 7(26). 548-556.
- Turner, R. V. (2019). *Eleanor of Aquitaine: Queen of France, Queen of England*. Oxford: Yale University Press.
- Zehebî. (2003). Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî.
- Zehrânî, D. Y. (1986). en-Nefekât ve Ğdâratühâ fi'd-Devleti'l-Abbâsiyye, Mekke: b.y.
- Weir, A. (2001). A life: Eleanor of Aquitaine. New York: Ballantine Books Random House Press.